

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Дружук Ірини Михайлівни
«Фонетична система говірок Волинського Полісся»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 «Філологія»

Пані Ірина Дружук переконливо обґрунтувала нагальність та важливість наукового опрацювання питань, що стали предметом її дослідження, висвітлила зв'язок теми дисертації з дотеперішніми працями з описової діалектології, лінгвогеографії та історичної фонетики української мови, критично проаналізувала й оцінила наукові надбання попередників, актуалізувавши, що, без сумніву, цінно, найперші монографічні спроби описати фонетичну систему української діалектної мови чи окремої говірки, простеживши сучасні здобутки в цій царині.

Робота має безсумнівну актуальність і важливість, бо більшість історико-типологічних рис української мови та особливостей, за якими диференційовано її наріччя і говори, стосується саме фонетичного рівня. Водночас звукову систему західнополіського діалекту вивчено нерівномірно. Якщо існують серйозні описові, історичні та лінгвогеографічні студії про фонетику говірок підляського та берестейського ареалів, то волинсько-поліську частину цього континууму донедавна опрацьовано було фрагментарно, несистемно.

Цінність, новизна, наукова обґрунтованість рецензованої роботи ще й у тім, що:

- 1) за основу взято і власні аудіозаписи живого спонтанного мовлення діалектоносіїв (130 годин звучання), і факти з численних діалектографічних праць інших учених;
- 2) укладено відносно повний корпус звукових явищ волинсько-поліських та суміжних говірок і систематизовано їх;

- 3) окремі проблемні за акустичним враженням вияви давніх голосних **o*, **e* та **ě* проаналізовано осцилограмним методом, що доповнило й уточнило дотеперішні уявлення про дифтонги / голосні неоднорідної артикуляції в північноукраїнських говорах, а зокрема – у волинсько-поліському ареалі;
- 4) явища вокалізму й консонантизму осмислено й прокоментовано з погляду їхнього походження (варто відзначити достовірність, переконливість, грамотність більшості історико-фонетичних коментарів);
- 5) звукові елементи волинсько-поліських говірок уперше системно скартографовано, що дало можливість, як зазначила авторка, уточнити межі волинсько-поліського ареалу та членувати його на менші структурно-територіальні одиниці;
- 6) запропоновані принципи аналізу й коментування діалектних явищ фонетичного рівня та їх картографування можуть слугувати за зразок для досліджень звукової системи говірок інших українських ареалів.

За беззаперечно позитивного враження в роботі все ж недостатньо повно висвітлено деякі явища; бракує переконливості окремим коментарям та узагальненням, як-от:

- 1) у спеціальній монографічній праці, яку присвячено системному описові явищ саме фонетичного рівня, на жаль, зовсім не згадано про унікальну на всьому слов'янському тлі четверту перехідну палаталізацію задньоязикових консонантів у говірці с. Городок, де звукосполуки **ku*, **xu* реалізовано у варіантах [ц'і], [с'і]: *до́ці* «доки», *с'ці́лко* «скільки», *навпашц'е* «наопашки», *с'етрий* «хитрий», *с'іба́*, *трóс'і*, або, наприклад, про розклад носових вокалів у структурі давно засвоєних полонізмів: *й'енчити*, *фр'енз'лі* / *пр'енз'лі*, *майóнток* та ін.;
- 2) говорячи про гіперизм, авторка подає тільки опускання початкового етимологічного [г] і пояснює це відштовхуванням від форм із відповідним протетичним консонантом: *у́лати*, *у́лайте*. Водночас у межах

досліджуваного ареалу опускання [ɣ] або заступлення його іншими звуками зауважене і в середині, і в кінці слів, як-от: *стенó, залéдав, с'н'ів / снйї* «сніг», *мо́йалк'і* «могилки», *тої́д'і / тод'і < тогд'і і товд'і / тод'і < тогд'і* «тоді», *ни́д'е / нид'е < нигд'е* «ніде», де про відштовхування від протези говорити ніяк не випадає; а з огляду на те, що в деяких тих-таки говірках можливий перехід не тільки [ɣ] > [й], але й [д'] > [й] (*сеййш* «сидиш»), то, мабуть, явище спричинене якимись іншими чинниками. Натомість як гіперизми варто б кваліфікувати розвиток *o > [i] у відкритих наголошених складах у випадках на зразок *мн'іго, п'ік'і* «поки», заступлення [y] > [i] в закритих складах, як-от: *тут'ін / тит'ін / тук'ін* «тютюн», *гáвс'цік* «галстук», *шч'ір* «щур», *к'ітáс < кутас* «китиця», розвиток [y] > [o] в післянаголошених закритих складах на зразок *пóроч, зáмож* та багато іншого;

- 3) у процесі опису позиційної реалізації сучасного [o], мабуть, варто загалом не брати до уваги випадків оказіонального цитування російської мови, як-от: *бал'шóй, пашóл, пашл'і, калхóз, с'і равнó, рабóтала* і под., бо ці зовсім не органічні для місцевих говірок структури ніяк не відображають специфіку волинсько-поліської фонетики. Натомість треба було б більше уваги надати говіркам с. Велимче і с. Датинь, де в ненаголошеній позиції [o] > [a] незалежно від фонетичного оточення: *малакó, вада́, карóве* «корова», *салóме* «солома». Авторка окремо не прокоментувала цього цікавого явища, обмежившись тільки цитатою, що таку вимову мешканці цих сіл «привезли з біженства» після 1921 р. Шкода, що пані Ірина Дружук не вдалася до міркувань, чи таке зовсім не органічне (набуте) і відносно пізніє за походженням явище спричинило б у суміжних говірках гіперичне відштовхування – заступлення [a] > [o] в ненаголошеній позиції: *стокáн, коп'уста, ломпáдка*, а то й навіть під наголосом: *бóба* «баба», *мóти* «мати», *хóта* «хата». Можливо, велимецьке і датинське «акання» – все ж не

настільки пізніє за походженням, а давніше, природне? Може, то справді вияв якихось міграцій, але давніших, не ХХ ст.? Тій-таки велимецькій та кільком сусіднім говіркам характерний ще один цікавий процес, коли ненаголошений [a] може бути реалізований у варіанті [e]: *кеза́ти*, *кенáве* «канава», *салóме* «солома» (авторка лише побіжно згадала, що вчені фіксували такі переходи). Фонетичні заступлення якраз такого характеру трапляються в деяких інших не надто віддалених у просторі слов'янських ареалах.

Хотілося б також почути відповідь, чим умотивовано вживання 2023 р. незграбних прикметників на зразок *локачівський*, *іваничівський*, *ківерцівський* та іменників *Локачівщина*, *Іваничівщина*, *Ківерцівщина*, а також у якому значенні ці деривати використано. Колишні райони ліквідовано ще 2020 р., а сучасні територіальні громади, якщо й мають центри у відповідних населених пунктах, часто не охоплюють села, про які згадує авторка. Південноманевицькі говірки з урахуванням сучасного адміністративно-територіального устрою – то, мабуть, радше говірки колківські?

Проте висловлені міркування не ставлять під сумнів виконаної колосальної і ґрунтовної роботи, а радше провокують до дискусії під час публічного захисту.

Дисертація «Фонетична система говірок Волинського Полісся» пані Ірини Дружук – завершене, самостійно виконане дослідження. Фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Наукові завдання авторка успішно виконала. Обґрунтованість та достовірність теоретичних положень та узагальнень забезпечено значним обсягом опрацьованого фактажу, адекватною методикою його дослідження. Наукові результати мають суттєве значення для подальших студій фонетичної системи української діалектної мови в аспектах синхронії та діахронії.

Дисертація відповідає спеціальності 035 «Філологія».

Робота, подана до захисту, публікації, у яких розкрито основний її зміст, «Атлас фонетичних особливостей Волинського Полісся» засвідчують високий науковий рівень та підтверджують, що пані здобувач набула відповідних теоретичних знань та компетентностей, які визначено в ОНП «Мова, література і фольклор пограниччя» зі спеціальності 035 «Філологія».

Вважаємо, що рецензована дисертаційна робота Дружок Ірини Михайлівни «Фонетична система говірок Волинського Полісся» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Рецензент –

кандидат філологічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи та рекрутації
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Юрій ГРОМИК

